

MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII
AL REPUBLICII MOLDOVA

Aria curriculară
LIMBĂ ȘI COMUNICARE

БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

Clasele V-IX

GHID
de implementare a curriculumului

Chișinău, 2019

COORDONATORI:

- **Angela CUTASEVICI**, Secretar de Stat în domeniul educației, MECC
- **Valentin CRUDU**, dr., șef Direcție Învățământ General, MECC, coordonator al managementului curricular
- **Ala NIKITCENKO**, dr., consultant principal, MECC, coordonator al grupului de lucru

EXPERȚI-COORDONATORI:

- **Vladimir GUȚU**, dr. hab., prof. univ., USM, expert-coordonator general
- **Ion GUȚU**, dr. conf., USM, expert-coordonator pe aria curriculară *Limbă și comunicare*

GRUPUL DE LUCRU:

- **Elena RAȚEEVA** (coordonator), dr., conf. univ., US din Taraclia „Gr. Țamblac”
- **Nadejda CARA**, dr., conf. univ., Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM
- **Nadejda GAIDARJI**, dr., grad did. superior, IPLT „M. Guboglo”, Ceadâr-Lunga
- **Lilia JELEAPOVA**, grad did. întâi, IPLT Tvardița, r. Taraclia

УВОД

Курикулумът по български език и литература за гимназиалните класове е основен организационно-методически документ, който повече от две десетилетия организира учебния процес в училищата, където се обучават ученици от българския етнос в Молдова. Периодически този документ се модернизира поради социокултурната динамика и съответните промени в образователните процеси в средното училище.

Методологическият гид към модернизирания курикулум, *който е предназначен за педагози, национални и локални форматори, методисти* изпълнява следните функции: информативна; формираща; насочваща.

Курикулумът 2019 по Български език и литература има следните структурни компоненти:

- I. Концептуалната рамка на курикулум по дисциплината Български език и литература**, която посочва основополагащите документи, върху които се базира Курикулумът 2019¹; определя *конструктивизма като методологическата основа на курикулума*. Също така в концептуалната рамка е посочено значението на ключовия термин компетенция и се обяснява типологията и йерархията на приетата система компетенции.
- II. Администриране на дисциплината**, където са посочени по класове седмичен и годишен брой часове, предвидени за дисциплината.
- III. Специфични компетенции по дисциплината Български език и литература** (*предлагат се 5 специфични компетенции, които трябва да се формират в процеса на гимназиалното обучение по Български език и литература*).
- IV. Единици на обучението**, които, съответно, включват (представени по класове) Примерно разпределение на часовете по темите, Единици на компетенции, Единици на съдържанието, препоръчителни видове дейност и Продукти, Речевите теми, списъците на основна и допълнителна литература, а също така препоръки за творбите, които да се наизустяват.
- V. Методологични бележки относно преподаване-обучение-оценяване**, които включват общи положения и препоръки за проектиране и организацията на учебния процес по Български език и литература, в съответствие със спецификата на дисциплината.
- VI. Библиография.**

За разлика от Курикулума, който е нормативният документ, материалите на методологическия Гид носят препоръчителен характер и могат да се прилагат творчески според преценката на учителя.

¹ Codul Educației al Republicii Moldova (2014), Cadrul de referință a Curriculumului Național (2017), Curriculumul de bază: system de competențe pentru învățământul generale (2018), Recomandările Parlamentului European și a Consiliului Uniunii Europene, privind competențele-cheie din perspectiva învățării pe parcursul întregii vieți (Bruxelles, 2018),

1. КОНЦЕПТУАЛНО-ТЕОРЕТИЧНИ БЕЛЕЖКИ ОТНОСНО КУРИКУЛУМА ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

1.1. Концепция на курикулума по Български език и литература в гимназиалната система

Курикулумът 2019 настоява за това, че целта на образователния процес не е учебната дисциплина *Български език и литература* сама по себе си, а развитието на личността чрез възможностите, които тя предоставя. Изхождаме от една популярна в съвременната дидактика теза относно целите на процеса на учене:

1. **Образователна цел** – да развие познавателните способности на учениците по конкретното учебно съдържание на съответния предмет.
2. **Социална цел** – да формира определени социални умения на учениците чрез използване на организационни форми, основани на сътрудничество.

Ключовата задача на Курикулума е да се повиши функционалността на образованието: вместо самоцелно натрупване на академичната информация – само този минимум, който е необходим за изграждане на компетенции, благодарение на които ученикът по-осъзнато и по-аргументирано ще действа в реалните условия. Знанията, уменията, способностите трябва да бъдат значими, нужни и важни за самите ученици.

Кодекс за образованието на Република Молдова предполага, че училището трябва да формира инициативна и способна за саморазвитие личност, която притежава не само системни знания и необходими компетенции, за да е успешна на трудовия пазар, но и да е открита за межкултурния диалог в контекста на освоените национални и универсални ценности.

В основата на Курикулума е заложен компетентностния подход.

Компетенция това е интегрирана система от знания, умения, отношения и ценности, придобити, сформирани и изработени посредством обучение. Компетенция е същевременно и цел, и резултат, които трябва да се постигнат. Тази система позволява да се откриват и да се решават различни проблеми в различни жизнени ситуации.

Система от компетенциите се състои от:

- Ключови/Трансверсални/трансдисциплинарни компетенции
- Специфични компетенции
- Единици на компетенции.

Ключовите/трансверсални компетенции, отразяващи международни тенденции на развитието, фиксират очакванията на обществото. Дисциплината Български език и литература има пряко отношение към формирането на следните от ключовите компетенции, представени в Кодекса за образование (Чл. 1, ал. 11(2)):

- Да общува на роден език;
- Да умее да се учи;
- Социални и граждански компетенции;
- Компетенция на културното самоизразяване и осъзнаване на културните ценности.

Трансверсалните компетенции са основа за формиране на основните характеристики, посочени в профила на личността на ученика, които се надграждат през целия период на обучението и се измерват в края на началната, гимназиалната и лицейската степен по следните 4 критерия:

1. Личност, уверена в собствените си сили;
2. Личност, отворена за обучението през целия си живот;
3. Личност, активна, продуктивна, творческа;
4. Личност, проявяваща гражданската си позиция и отговорност.

Компетентностният подход в учебния процес по предмета Български език и литература предполага сериозни изисквания не само към съдържанието, но и към учебния процес, към практическата работа на педагога, тъй като целта на обучението не е само процесът, а преди всичко резултатът, който трябва да бъде постигнат от учениците. Акцентира се подходът към ученика като към субекта на обучението. Изисква се занятията да имат дейностен характер, акцентът да се поставя на обучение чрез практика, върху продуктивна работа на учениците – самостоятелна и в екип.

Приоритетни стават свободният достъп до информационните ресурси, самообучението, дистанционното обучение и др. форми на обучение, които целят да помогнат на ученика да възприеме социалните си роли така, че да умее самостоятелно да се учи през целия си живот.

Учителят е не толкова ръководител, колкото помощник и консултант.

Важна особеност на Курикулума 2019 е интегрираността на езиковото и литературното съдържание. Това позволява на учителя сам да прецени за конкретния клас какво да е съотношението на часовете между езиковите и литературните теми и по такъв начин да се съобрази с многообразието на социокултурната ситуация в различните селища с компактно проживяване на българите.

Последователното прилагане на компетентностния подход осигурява това, че ученикът осъзнато, системно и последователно ще работи, за да се научи:

- да извлича главното от прочетен или прослушан текст;
- да се изказва по темата и да формулира точно своите мисли;

- да сътрудничи с другите, изпълнявайки общата задача;
- да планира своите действия, да оценява получените резултати;
- да предлага различни варианти за решение на задачи и да избира най-добрият, вземайки предвид различни критерии;
- да се самоорганизира за изпълнение на задача.

Свърхзадачата на концепцията е с помощта на родната словесност да се развива хармонично поликултурна личност, определена в своята етнокултурна идентичност.

Ключовите задачи на родната словесност в диаспората се очертават така: опознаване на пространството на българската традиционна и модерна култура — като поле от значения; разбиране на ценността на тези значения за българите (в случая става дума за автора, разказвача и за героите) и създаване на условията за интериоризацията им от учениците като личностни смисли.

Остава актуален предложеният модел на преподаването на родната литература в поликултурното общество като отворена структура с валентности за опознаване на другите култури в сравнение със своята. Моделът е свързан с въпроса за измерението на етничността и възможностите за съпоставка на културите, отразени в художествения текст. Задачата е да се стигне до осъзнато възприемане не само на екстериорната (външна), но и интериорната (вътрешна) части на културата, което ще позволи да се разчитат нейните знаци и смисли.

В условията на интернетично обкръжение и поликултурно училище с руски език литературното произведение трябва да се предявява преди всичко «като форма на самосознанието на културата и като форма за общуване на културите» (Библер В. С.).

Изследователите са на мнение, че понятието «компетенция» повече гравитира към понятийното поле «зная как...», отколкото към полето «зная, че...».

В случая на Курикулума 2019 установката изглежда така: Не КАКВО ЗНАЕ УЧЕНИКЪТ, а КАКВО ЗНАЕ ДА ПРАВИ СЪС ЗНАЕНЕТО СИ. И в този смисъл специфичните компетенции трябва да се формират същевременно в двете си съставки — образователната и ценностната. Най-добре за тази цел работи концепцията за развитие на критическо мислене. Промените в Курикулума 2019 са насочени към разтоварване на академично представените системи на лингвистическото и литературоведското съдържание с цел да се даде на учениците простор и по-голяма възможност за самостоятелно мислене и, съответно, за натрупване на личен опит за самообразование.

1.2. Промени в Курикулума 2019 по Български език и литература

• На концептуално-теоретично ниво:

Основно се запазват теоретичните постановки от предишния курикулум, изграден културологично въз основа на конструктивисткия подход, което се актуализира чрез интегриране на Езиковото и Литературното съдържание в курикулума.

В Курикулума 2019 за разлика от предишния (2010) е променена значително терминологично структурата на компетенции. Вместо сложната иерархия на суб-компетенции в предишния курикулум сега се използва само един термин – «единица на компетенцията». Съвкупност от «единици на компетенциите» като съставки формират «специфичната компетенция». Тази промяна значително улеснява за учителя процеса на обмислянето КАК да постигне цел/резултат.

• Промени на ниво съдържание

Промените на ниво съдържание са продиктувани от няколко фактора:

1. Необходимост от разтоварването на учебното съдържание, което е една от основните задачи на ниво Националния курикулум и на всички курикулуми по дисциплини.
2. Съобразяване със спецификата, предизвикана от интегрирането на езиковото и литературното съдържание по дисциплината Български език и литература.
3. Уточняване и преформулиране на специфичните компетенции предизвика промените и съкращаване на единиците на компетенции.
4. Актуализиране на списъка на творбите за задължително изучаване в гимназиалната степен.

Съответно, промените в курикулума на съдържателно ниво можем да представим в няколко групи:

• *Обобщено и преформулирано*

В следните езикови теми в гимназиалната степен се уедряват и се модулират блоковете на съдържанието. А именно:

5 клас: Повествование и описание като свидетелски и несвидетелски текст; Редактиране на устна реч; Употреба на сложно съчинено изречение; Употреба на сложно съставно изречение; Употреба на сложно съставно изречение.

6. клас: Сложно съчинено изречение. Видове; Видове причастия.

7. клас: Видове редакции; Приложение и сказуемно определение.

8. клас: Съчинение – разсъждение, ученическо есе; Видове стил; Стилистични синоними.

9. клас: Жанрове в различните видове стилове; Текст повествование, описание и разсъждение в различни стилове.

• **Съкратено е:**

От Курикума 2019 са изключени темите, които не влияят върху прагматиката и участието в дискурса. Някои литературни творби са изключени с цел разтоварване на съдържанието или са прехвърлени в лицейската степен като по-подходящи за възрастта. А именно:

5. клас: Място на наречието в словоредата; Употреба на предлозите и съюзите.

6. клас: Пароними; .Залог – прехвърлена в 8 клас.

7. клас: Неутрална лексика; .Разширение значение на думата; Местоименни наречия.

8. клас: Промени в значението на думата (стесняване и разширяване в значението на думата); Пароними; Синоними. Пенчо Славейков «Сто и двадесет души»

От програмата за 6.-7. клас са прехвърлени в 10. клас:

- митичната песен «Слънце и Грозданка»;
- сватбени песни;
- народната песен «У Недини слънце грее».

От 7. клас в 10. клас е прехвърлена и творбата от Хр. Ботев «На прощаване», а стихотворението от Петя Дубарова «Слънцето златно» е включено в задължителна програма.

В 9. клас са преразпределени часове между тематическите кръгове по българската литература, като текстът от Захари Стоянов «Благословена румънска земя» е прехвърлен за самостоятелен прочит. Обаче са добавени 2 творби от бесарабския български поет Мишо Бъчваров «Сурвакар», «Балада за орача», за да се засили чувството за българската идентичност и за актуализация на локалния етнокултурен контекст.

• **Промени на ниво продукти**

Продукти са цел и резултат от процеса на преподаване–изучаване–оценяване, затова те трябва да бъдат много добре премислени от учителя още от момента на проектирането. В модернизирания курикулум след всеки клас се посочват задължителни типове продукти, които ученикът трябва да е способен да ги изработва към края на годината.

Курикулумът сред единиците на обучението предлага единици на съдържанието и различни видове учебна дейност за формиране на специфичните компетенции. Учителят трябва творчески да се отнася към тези препоръки, разширявайки инструментария на въздействието и организацията на диалога.

В рамките на ГИДа даваме **няколко идеи за учители българисти** как и с какво съдържание може да се обогатят представите на учениците за българския свят и култура по време на уроците по Български език и литература.

V. клас:

- преглед на откъс или цял игрален филм «Хитър Петър» (1960 година, режисьор Стефан Сърчаджиев, по сценарий на Петър Незнакомов);
Виртуална интернет-разходка по Драгалевския манастир и др.;
Виртуална разходка по Розовата долина.

VI. клас:

- откъс «Бай Ганьо пътува» от игрален филм «Бай Ганьо»;
- фрагмент на документален филм за обредни песни;
- фрагменти от игрален филм «Под игото», съответстващи на главите от романа «Гост» и «Радини вълнения»

VII. клас:

- Преглед на фрагмент «Бай Ганьо у Иречек» от игрален филм «Бай Ганьо»;
- Преглед на фрагменти за Хитър Петър и Настрадаин Ходжа от игрален филм «Хитър Петър»;
- Беседа върху прослушан аудио-запис «Хубава си, моя горо» (Л.Каравелов).
- Прослушване на българската рок-група «Епизод» Опълченците на Шипка.
- Прослушване на революционните песни на Добри Чинтулов;
- Прослушване на песента на Никола Вапцаров, Моя пролет, моя бяла пролет.

VIII. клас:

- Преглед на видео-презентация за Изворът на Белоногата:

https://www.youtube.com/watch?v=2G_IzqwKvgU;

<https://www.youtube.com/watch?v=yHP7qpQJQWU>;

Защо Гергана е вградена? <https://www.youtube.com/watch?v=ig1uZhyssyg>.

- Прослушване на откъси от радиотеатър по Любен Каравелов на Маминото детенце: <https://www.youtube.com/watch?v=LswZtZwRNb8> Преглед на фрагменти от детска театрална постановка на Маминото детенце: <https://www.youtube.com/watch?v=z06kQ78xWbE>
- Прослушване на песента «Майце си» на Христо Ботев от рок-група «Епизод»: <https://www.youtube.com/watch?v=FR7gz-y5X0c>
- Преглед на документален филм за Александър Теодоров-Балан «Един бележит българин от Бесарабия»: <https://www.youtube.com/watch?v=sc0U3kSksfY>
- Прослушване от аудио книга на монолога на Странджата от «Немили недраги» на Иван Вазов: <https://www.youtube.com/watch?v=ooAIEimfDfE>
- Преглед на откъс от игралния филм «Под игото»;
- Прослушване на песента Неразделни от Пенчо Славейков: https://www.youtube.com/watch?v=2_7nnPCkzMM
- Прослушване на рецитала на стихотворнието «Юноша» на Хр. Смирненски: https://www.youtube.com/watch?v=VZk_1uX117Y

- Преглед на видеосъпровод към «Потомка» на Елисавета Багряна: https://www.youtube.com/watch?v=_1cmrCa2mVs
  - Прослушване на избран от учителя откъс от аудио книга «Другоселец» на Йордан Йовков: <https://www.youtube.com/watch?v=Y1pq8o22dBs>
  - Преглед на част от предаването от Облаче ле бяло за Нико Стоянов: <https://www.youtube.com/watch?v=L3XhmADAUds>;
- И други.

• Промени в Курикулума на ниво дидактични стратегии

Интеграцията на езиковото и литературното съдържание, както и компетентностният подход с ориентация на постигането на цел като резултат откриват нови възможности и за ученика и за учителя българиста. Курикулумът 2019 създава условия за междупредметните връзки, нещо повече настоява за тясната интеграция между Български език и литература и История, култура и традиции на българския народ, а също така и с дисциплината Музикално образование, за да се изгради цялостна представа за света на българската традиционна култура. Процесът на обучението и резултатът (продуктите) поставят акцента на междудисциплинарност – не само в рамките на дисциплините, представящи етнокултурния блок в учебния план, но и, съответно с новия курикулум, свързват тематично всички изучавани езици и литератури (български, руски, румънски, английски), което естествено осигурява Диалога на културите. Концепцията за развитие на критическото мислене е водеща в модернизирания курикулум, предложените препоръчаните учебни дейности и продукти отразяват това.

2. ДИДАКТИЧЕСКО ПРОЕКТИРАНЕ В ЛОГИКАТА НА МОДЕРНИЗИРАНИЯ КУРИКУЛУМ

2.1. Опори и начини за проектиране в рамките на дидактическите стратегии

Курикулумът е основният нормативен документ в учителската дейност, но той не бива да се възприема догматично. Той е ориентир и предполага творчески подход и възможност учителят да избира от вариантите.

Разбира се, посочените в Курикулума 2019 компетенции трябва да бъдат сформирани и предложеното съдържание трябва да се възприема като необходим ориентир. Обаче, **учителят има право:**

- самостоятелно да прецени за конкретния клас какво да бъде съотношението между часовете по езикови и литературни теми;
- да определи сам време и логика на работа по глобалните речевни теми, посочени в курикулума, текстовете, които ще използва за тази работа, а също така учителят сам ще реши какви и колко ще бъдат учебните продукти за оценяване на сформираните компетенции в процеса на тази работа
- на индивидуален подход: да допълва и да променя предложените видове учебна дейност и изредените продукти;
- да проектира и да осъществява оригинални дидактически стратегии за преподаване – обучение – оценяване, да избира различни методи и техники на работа.
- въз основа на Курикулума учители сами съставят индивидуализирани учебни планове за учениците с *особени образователни потребности*.

2.2. Дългосрочно проектиране по БЕЛ

При дългосрочно проектиране важно е разбирането, че дисциплината Български език и литература обединява и интегрира две образователни области – лингвистическата и литературно-художественната, които имат обща цел – формиране на личността, способна да се приобщи към изкуството на слово. Затова трябва въз основата на интегриран подход да се планира постепенно и качествено формиране на курикулумните компететенции у учениците.

Предлага се проект на дългосрочното планиране да се състои от следващите рубрики:

№ уч. седмица	№ по ред	Единици компетенции	Тема на урока (модула)	Дата	Учебни продукти за оценяване
---------------	----------	---------------------	------------------------	------	------------------------------

Тъй като целта на обучението е осъзнато формиране на компетенциите, в основата на проектиране на учебния процес са положени именно техните съставки – единици на компетенции. Погледнати в динамика (като процес) и във вид на формулировките на стандарта (като резултат) те проявяват постепенното натрупване на знания, умения и формиране на ценностни отношения.

Тъй като компетенцията не се формира за един урочен час, съответно, логично е урокът да се проектира и се реализира в по-широк контекст в зависимост от функцията си в рамките на модула и в процеса на формирането на компетенцията.

Най-отговорният етап на работата е планиране на единицата на съдържанието – модула (съвкупност на няколко урока, в рамките на които се формират определени компетенции).

Представяме структурно логиката на модула по БЕЛ в вид на таблица:

Типове уроци	Основно съдържание	Мисловна дейност на учениците
1. Уводни уроци (побудително-мотивационен етап).	Брейнсторминг, работа с въпроси; асоциации; планиране, представяне на прочетени книги; и т.н.	Рефлексия
2. Уроци за анализ на текста (аналитико-синтетичен етап).	Работа в екип по алгоритъм; работа по алгоритми; моделиране на изучения материал; презентация и защита на моделите.	Анализ, Синтез Обобщение и систематизация Абстрахиране Рефлексия
3. Творчески уроци (изпълнителен етап)	Творческа писмена работа; семинар, конференция; литературна игра.	Рефлексия

Последователността на действията на учителя при съставяне на модулна програма е следната:

1. Да се определят и да се формулират единици компетенции, които трябва да бъдат сформирани у учениците в резултат на изучения модул;
2. Да се подбере съдържанието на учебния материал и да се обмислят видове учебна дейност за изграждане на компетенциите;
3. Да се разпредели съдържанието по уроци, като се отчитат принципите на модулното обучение (виж технологичната карта): да се диагностира началното ниво и да се определи обем на информацията (теоретичен материал на темата), да се обмисли съдържанието на обучение и тренингите вътре в модула (семинари, практикуми, дискусии, диспути и т.н.), да се определи как ще се контролират и по какви продукти ще се оценяват компетенциите и как ще се корегират погрешности при усвояване на модулната програма.
4. Да се състави списък на литературата за учениците (желателно да има указание за задължителна и допълнителна литература);

Учителят да състави модулна програма; (в идеален план – съставяне и на индивидуални модулни програми за учениците).

2.3. Краткосрочно проектиране

Акцентиране на формиране на компетенциите не изключва понятието *операционални цели*, а напротив, предполага неговата актуализация при разработване на дидактическия проект на урока. Целите на урока позволяват да се конкретизират единиците на компетенциите, които се формират и се развиват.

Учителят сам определя приоритетните единици на компетенции за конкретния урок и ги конвертира в цели (4-6 цели за един проект) в зависимост от темата и типа на урока.

В дидактическия проект трябва да се внимава с формулировките на дейности: те не трябва да са дейностите на учителя (развива, обучава, запознава и т. н.). Трябва да се използват глаголите, чрез които учениците да демонстрират своите умения и постижения, които е лесно да се измерят и да се оценят: *назовава, описва, създава, формулира, преразказва, създава (монолог, диалог, отговор на литературен въпрос, есе и др.)*

Планирането на урочната последователност се осъществява според два критерия: тематичен и дейностен. Всяка голяма тема се обособява от останалите тематични ядра, а структурата на собственото ѝ учебно съдържание се организира според различните форми на учебна дейност. Специално внимание заслужава **«технологична карта»**, предложена от Хуторской в неговата книга «Съвременна дидактика», която набелязва последователността от урочните звена, в която следва да се представя всяко тематично ядро от учебното съдържание.

Технологичен блок	
Название	Основна задача
Уводни уроци	Актуализиране на личния опит и знанията на учениците. Въведение в новата тема. Разясняване на целите. Индивидуално целеполагане. Програма на темата.
Основна част	Осъществяване на основните цели на темата. Овладяване на съответните образователни стандарти и фундаменталните образователни обекти.
Тренинг	Доизграждане на знанията на учениците до завършена и цялостна система. Затвърждават се постигнатите на предходния етап резултати. Практическа подготовка: усвояване на необходимите методи и способности.
Контрол	Проверка и оценка на равнището на постигане на поставените цели. Регистрират се измененията в индивидуалните способности на учащите се, техните знания, умения, усвоени способности и продукти на обучението.
Рефлексия	Осмислят се основните етапи и резултатите от дейността, възникналите трудности и начините за тяхното разрешаване. Съотнасят се поставените цели с получените резултати.

Всъщност, става дума за тристепенен модел за учене и преподаване с основните му етапи:

1. Събуждане на интереса; 2. Осъзнаване на смисъла; 3. Рефлексия.

- Събуждане на интереса. Целта е учениците да излязат от апатията, умората и активно да се включат в дейностите на екипа, съответно и на цялата група. Формите, които се използват, са различни, включително и подвижни игри (н-р, «Плетеница»), които предизвикват смях, ободряват и разтоварват учениците.
- Особено ефективна форма на работа в тази част на урока носи и стратегията «Мозъчна атака». Тя кара обучавания да се концентрира и да си припомни всичко, което знае по зададения проблем, или да представи асоциациите, които събужда у него написаната дума.
- Интересно е за този етап и «Верижно писане». Всеки създава свой текст до две минути, след което текстът му попада в съекипника до него и така се завърта, докато не се завърне при първия участник. Така се получават няколко истории, съчинени най-малко от пет или шест човека. Всеки има право да редактира текста. Групата излъчва най-добрия текст.

Осъзнаване на смисъла е основната част на тристепенния модел. Чрез тази степен в урока се постигат резултати чрез различни стратегии, като най-работещи са: «Таблица на предсказанията», «Дневник със записки в две колони», «Мозайка», «Зная/искам да узная», «Четене по двойки на текста» и др.

- «Таблица на предсказанията» е стратегия, която се предхожда от създаване на история по ключови думи, които се съдържат в работния текст. Работният текст се поднася на участниците на части. Между отделните части се правят паузи и се работи в таблицата. «Таблица на предсказанията» има три колони: първата е с въпрос «Какво ще се случи?», втората пита «Какви основания имате да смятате така?», и третата – «Какво наистина се е случило?». Добре е текстът да не е прекалено дълъг и да е интересен за участниците. Стратегията е придружена от въпроси, изискващи оценка на случващото се. След приключване на работата с таблицата се прави съпоставка между историите, сътворени от участниците, и работния текст.
- Отлично работеща е техниката «Дневник със записки в две колони». Работи се с лист, разделен на две колони. В първата колона четящият записва фрагмент или образ от текста, който му е направил впечатление, а във втората прави коментар по текста. При коментара се води от въпроси, насочващи разсъжденията му. Подпомагащите въпроси насочват коментирация към асоциации с негови преживявания, към оценка на поведението на героите, въпроси към автора.

- При стратегията «Четене по двойки» обучаваните се разделят на репортер и питащ. Репортерът чете текста, предава съдържанието му със собствени думи, акцентира върху най-важното в текста. Питащият (изказващ впечатления) също чете текста, но неговата роля е да задава въпроси към репортера, да детайлизира и доуточнява. Изслушвайки двойката, учителят разбира до каква степен е овладяно съдържанието на текста. Кorigира, без да натrapва мнението си.

Третата фаза на тристепенния модел е **Рефлексията**. Тя е същностно важен етап от хода на урока, когато учениците превръщат новото знание в свое собствено. Обучаваните помнят най-добре това, което разбират в свой контекст и със свои думи. Рефлексията е завършващият етап на тристепенния модел, затова много често времето притиска учителя и, за съжаление, част от дейностите, запланувани за този етап, биват пропуснати или се оставят за домашна работа.

Трябва да се помни, че именно Рефлексията е ключово звено в урочната система. Това е интелектуален или емоционално-афективен процес на осъзнаване на собствената дейност от учащите се. Проектиране на уроци, посветени на рефлексивна дейност в общата модулна система гарантира не само обратната връзка за педагога, но и процеса на самоосъзнаване на учениците.

3. МЕТОДОЛОГИЧНИ БЕЛЕЖКИ ЗА ПРЕПОДАВАНЕ-ИЗУЧАВАНЕ-ОЦЕНЯВАНЕ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА

3.1. Специфика на дидактическите стратегии при преподаване-изучаване на *Български език и литература*

Учителят българист трябва да съумее да намери баланса между традиционните и интерактивните методи и форми на преподаване. Но очевидно най-добре работят за формиране на компетенции техники за **развитие на критическо мислене**, които са техники за активно и интерактивно учене и преподаване, осигуряващи трайни и достъпни знания, успешно представяни от самия обучаем. Те градят умения за работа в екип, за търсене, намиране и излагане на аргументирани доводи, за оформяне на собствено мнение, но и за зачитане това на другите. Критическото мислене се осъществява в търсене на факти, в търсене на причините за фактите и на тяхното значение. Критическото мислене означава да се изрази позиция по даден въпрос, която да е защитена рационално. Да се обсъдят аргументите на другите и да се провери логиката им. Критически мислещите са активни, работят системно и по-трудно се поддават на манипулация.

Важно е по време на урока да се създаде **евристична образователна ситуация**, която, според А. В. Хуторской, включва няколко основни технологични елемента на обучение: мотивация на дейността; проблематизация на темата; лично решаване на проблема от учениците; демонстрация на образователния продукт; съпоставка на резултатите, постигнати от различни ученици; търсене и съпоставка с културно-исторически аналогии; рефлексия на резултатите.

По-подробно виж в работата на А. В. Хуторской «Технология евристического обучения. Концепции и модели». М., Школьные технологии, 1998 г., № 4

Ролята на учителя се състои в следното: обобщава казаното от обучаваните; задава добре обмислени въпроси; изяснява неясни въпроси; поставя задачи на обучаваните; работи заедно с тях; насърчава ги да участват в самооценяване и оценяване на другите; създава атмосфера, в която обучаваните биват окуражавани да задават въпроси и внимателно да изслушват отговорите на другите в групата. Ролята на преподавателя се преобразува в роля на партньор в учебния процес, в който учениците участват с активен ум и енергия.

3.2. Многообразие и комбиниране на методи и техники за формиране на различните компетенции

Методите са важна и неделима част от единния процес на обучение, която дава възможност за експериментиране и разгръщане на креативността и професионализма на учителя. Модерната ориентация е по посока на интерактивните методи на обучение, които предполагат съвместна дейност на равнище «учител-ученик» и «ученик-ученик» при осигуряване на субект-субектни взаимоотношения. Като най-благодатни могат да се посочат: обсъждане, дискусия, диспут, работа в екип, метод на проектите, брейнсторминг, делови и ролеви игри, различни видове тренинги и др.

Ще изредим тук някои от възможните методи за формиране на необходимите компоненти на специфичните компетенции в рамките на предмета *Български език и литература*:

- **Методи, ориентирани на устна комуникация:** Всички форми на учебния диалог; доклади и съобщения; ролеви и делови игри (роли на говорещия, слушащия, задаващия въпроси и отговарящия); учебни изследвания и учебни проекти, които изискват беседи и интервюта; обсъждане, дискусии, диспути; опониране; роля на водещите занятия, мероприятия и т.н.
- **Методи, ориентирани на писмена комуникация:** Учебни изследвания и учебни проекти, които изискват писмено анкетиране с предварителна подготовка на въпросите; проекти, изискващи съставяне на текстове; подготовка на информационни бележки и статии в СМИ; писмено рецензиране на презентации и работи, подготвени от съучениците.
- **Методи за формиране на кооперативна компетенция:** По-точно става дума за компетенция да се работи в екип. Основната установка на учителя е да се работи върху задачата не само самостоятелно, но и в сътрудничество със съучениците. Има различни начини за организация на екипна работа. Например, фронтално препитване с предварително обсъждане на отговорите (учителят задава 2-4 въпроса с елементи на проблемност и след 1-2 минути обсъждане на отговора по двойки или в групи се дава съгласуван отговор; индивидуални задания от проблемен характер, за изпълнение на които е необходимо привличане и на другите ученици и т.н. *Също така за тази компетенция работят различни методи на екипна работа, прилагани включително и в извънкласно време.*
- **Методи за формиране на компетенция да решава проблеми:** Необходимо да се разшири контекстът на обучението да се решават проблеми: не само учебна, но и по-широка социална дейност. Проблемно моделиране на дейности в аспекта на една или друга реална ситуация; имитационно-делови игри; Обсъждане алтернативни начини на решение на задачата и аргументация на предпочетения метод като оптимален.

Тоест, приоритетни са практически задачи, имащи жизнен контекст (битов, социален, нравствен и т.н.).

Трябва да разграничаваме **група и екип** – компетентният екип от групата – и да се помни, че второто за разлика от първото е корелат на **добре функциониращата** малка група. Трябва да се стремим към формиране у учениците на представата за добър екип и възпитаване на стремеж именно към екипи, които са функция на определено културно равнище и взаимоотношения, на определено личностно равнище.

3.3. Стратегии и инструментарий на оценяване на резултатите на обучението в логиката на модернизирания курикулум

Стратегия на оценяване е важен компонент на курикулума. Оценяването трябва да се разглежда като непрекъснат процес и да не се свежда само към написване на бележки. Оценяването трябва да носи възпитателен характер и да включва иновационни технологии: рейтинг, многоаспектно оценяване, само- и взаимнооценка.

В основата на оценките по български език и литература трябва да са поставени преди всичко комуникативната, етносоциокултурната и интеркултурната компетенции.

Преди да оценяваме, първо трябва да определим: целта на конкретното оценяване; подхода за оценяване; обема на проверяваните знания и умения; адекватността на избраните форми по отношение на целта и обема; праговото ниво за «издържал» и скалата за оценяване в десетобални оценки; процедурата на оценяване – мястото, времето и реда за провеждане на изпитване; изискванията към оценяваните; критериите за оценяване.

В практиката на съвременния учител, работещ върху формиране на компетенции, все повече навлизат такива методи на оценяване като изследване, проекти, портфолио, оценъчни дидактични игри, тестиране и др..

Най-ефективните инструменти за оценяване са в корелация с видове компетентности, представени чрез таксономията на Блум:

Компетентности	Прояви	Средства за оценяване
ЗНАНИЕ – възпроизводство на информация	<ul style="list-style-type: none"> - описва факти, събития, личности - дефинира понятия - изразява принципи - формулира закони 	<ul style="list-style-type: none"> - тестови въпроси - реферат - анотация - резюме - есе за дефиниране и описателно есе
РАЗБИРАНЕ – способност да се схване смисъла	<ul style="list-style-type: none"> - разбира фактите - обяснява методи, принципи, процедури 	<ul style="list-style-type: none"> - тестови въпроси; - проблемна ситуация - есе за класификация и обяснително есе - дискусия/обсъждане; - презентация
ПРИЛОЖЕНИЕ – използване на наученото в нови конкретни ситуации	<ul style="list-style-type: none"> - прилага принципи в нова ситуация - показва правилна употреба на нов метод/процедура 	<ul style="list-style-type: none"> - тестови въпроси - проблемна ситуация, случай - доклад; - есе (за класификация, за сравняване; аргументативно есе) - проект; - изследователска задача
АНАЛИЗ – разбиране на структурата на нещата	<ul style="list-style-type: none"> - разпознава неявно формулирани идеи и логически парадокси - различава факти от предположения и изводи 	<ul style="list-style-type: none"> - аргументативно есе и есе за анализ - ролева игра - дискусия/обсъждане - проблемна ситуация - моделиране; - проект - изследователска задача
СИНТЕЗ – способност за разработване на план на изследване или на нов метод	<ul style="list-style-type: none"> - развива нови идеи - организира, планира работата - създава работещи системи - интегрира неща от различни области 	<ul style="list-style-type: none"> - ролева игра - дискусия/обсъждане - изследователски или приложен проект - проблемна ситуация - моделиране
ОЦЕНКА – способност за оценяване стойността, значимостта	<ul style="list-style-type: none"> - критикува съгласуваността и адекватността на изводите спрямо данните - оценява/оспорва полезността на работата 	<ul style="list-style-type: none"> - аргументативно есе и критично есе - ролева игра - дискусия/обсъждане - проблемна ситуация, проект, моделиране

Тоест, дефакто се променя самата функция на оценяване: от оценяване за контрол към оценяване за развитие. Не само определяне на недостатъци, а критически анализ на учебната ситуация, като възможност за конструктивна обратна връзка, която **показва** силните страни на ученика и неговата работа и, фиксирайки слабите моменти, предлага или показва начини на тяхното преодоляване,

съответно, пътища за развитие. Дава адекватна представа за нивото на подготовка и за евентуалните проблеми, които трябва да се преодолеят, за да отговорят на изискванията и за да овладеят необходимите компетенции.

Оценяването не бива да се свежда до количественото, а непременно трябва да се съчетава с качествено оценяване. Трябва да се различават

- **формативно или динамично оценяване (текущо):** систематичните проверки на материала у всички ученици съпровождат целия дидактико-възпитателен процес;
- **нормативно оценяване (сумативно и финално):** провежда се в края на определен учебен период (семестър, година, учебна степен) след усвояване на голям обем от предвиденото съдържание с цел установяване нивото на владение на компетенции и единици на компетенции. Обикновено това оценяване е външно (национално оценяване, оценяване по решение на педагогическия съвет/дирекцията на учебното заведение).

Признат метод за оценка на ефективността на обучение е таксономията на Блум. Това е йерархия на мисловните умения, в която по високите нива на мислене включват всички познавателни умения от по-долните нива.

№	Мисловни операции	Умения на учениците
1.	Възприемане	Изброяват, Дефинират, Посочват
2.	Разбиране	Сравняват, Разграничават, Групират, Класифицират, Обясняват, Илюстрират
3.	Прилагане	Прилагат, Демонстрират, Определят
4.	Анализ	Проверяват хипотези, Прогнозират, Анализират, Откриват грешки
5.	Синтез	Планират, Създават, Решават задачи, Формулират изводи
6.	Оценка	Правят избор, Предпочитат, Коментират, Оценяват

Форми за текущо оценяване

Средствата за оценяване могат да се класифицират като:

1. Отворени въпроси

2. Затворени въпроси

3. Практически задачи

- **Затворени въпроси:** Диктовка; Преразказ; Вярно/Невярно; Двуалтернативни; Множествен избор; Съпоставяне;
- **Отворени въпроси:** Съчинение по дадено начало; Доклад; Анотация; Резюме; Реферат; Конспект; Есе; Въпроси с кратък отговор; Въпроси за допълване;

- **Практически задачи:** Сценично представяне; Създаване на художествена творба; Създаване на модел (макет); Лабораторно изследване; Изследователски проект; Презентация; Участие в дискусия; Ролева игра; Проблемна ситуация.

Факторът на валидността е сред най-значимите критерии за предпочитане на един или друг начин на оценяване. В следната таблица ще изредим валидните начини на оценяването на определени типове постижения.

Примери на съотнасяне на различни учебни резултати и валидните начини на оценяването им

Учебни резултати	Възможни начини на оценяване
<i>Критическо мислене, формулиране на съждения (аргументация, рефлексия, оценяване, умозаклучение и т.н.)</i>	Написано есе (с акцент на аргументирано твърдение или избор и на рефлексивна оценка). Критически анализ на ситуация. Критическа оценка на изучената литература по въпроса. Коментар към статия, книга, монография. Запис в рефлексивния дневник. Подготовка на съобщение (презентация), фиксиращо проблема и начините на разрешаването му. Подготовка/написване на статия.
<i>Решение на проблема/ планиране (определяне или постановка на проблема, събиране и анализ на данните, интерпретация, планиране/ моделиране/прогнозиране на ситуацията и т.н.)</i>	Анализ на ситуация/случай. Сценично представяне на проблеми. Моделиране на ситуации. Екипна работа (колективно обсъждане на проблема и търсене на решението му). Обсъждане със съучениците на проблема \ опита и споделена рефлексия Подготовка на проекта по някакъв реален проблем.
<i>Изпълнение на действия/ демонстрация на операции, техники (работа с текстове, попълване на протоколи, изпълнение/създаване на инструкции т.п.)</i>	Участие в ролева игра. Подготовка на презентационен постер или плакат. Наблюдение и реално възпроизвеждане на професионални дейности.
<i>Управление/развитие (самоуправление и саморазвитие) (отговорност за своето учение и развитие, да осъществява тайм-мениджмънт, способност да диагностира собствените учебни потребности, и т.н.)</i>	Създаване на портфолио. Осъществяване на самооценка. Написване на автобиографии. Рефлексивен дневник. Взаимооценка и самооценка. Участие и оценяване на групови проекти. Взаимообучение.

<i>Демонстрация на знания и разбиране</i> (устен преразказ, описание, изреждане, разпознаване, писмен преразказ и т.п.)	Изпитване (устно, писмено). Написване на есе (фокусирано на възпроизвеждане на информацията). Попълване на тестове със затворени отговори · Фронтално препитване.
<i>Разработка/създаване</i> (проектиране, визуализация, изпълнение и т.п.)	Създаване на портфолио. Подготовка на презентации. Подготовка на извънкласни мероприятия Участие в състезания. Участие в екипна работа. Проектиране и внедряване на проекта. Оценка на качеството на изпълнение.
<i>Комуникация</i> (навици на вербална, невербална, писмена, устна, групова комуникация; навици на аргументация, коректно дискутиране, преговори, презентации, интервюиране и т.н.)	Участие в екипна работа. Участие в дискусии (дебати, преговори). Ролеви игри. Подготовка на писмена презентация (есе, отчет, рефлексивен дневник и т.н.). Участие в публична презентация и защита на проекта с видеозаписване на събитието.
<i>Събиране/обработка на информацията</i> (търсене, отбиране, филтриране и сортировка на информацията и т.п.)	Изучаване на библиотечен ресурс. Създаване на библиографски фишове и списъци. Анотиране и реферирание на прочетените книги и материали. Създаване на бази данни относно наличната информация в Интернет по изучавани теми.

Комплексно проверяват знания и умения за приложение на знания, анализ, синтез и оценка такива продукти, като **резюме, есе** (описателно, обяснително, за анализ на причинно-следствени отношения, за сравнение/противопоставяне или оценяване на тези, за класификация, аргументативно); **проблемна ситуация, портфолио**.

Учебно портфолио – Това е колекция на работи и резултати, която демонстрира усилията, прогрес и постижения на ученика, които могат да бъдат ефективен инструмент за оценка и самооценка в рамките на предмета *Български език и литература*. В една папка се събират всички контролни и творчески работи на ученика: съчинения, преразкази, есета, рисунки, т. н. – всичко, което се е създавало в рамките на определен срок (например, учебната година).

Оценката на постиженията, представени в портфолио, може да бъде качествена или количествена.

Проблемна ситуация. Задачи от този тип са най-сложни за изпълнение от учащите се. Проверяват комплекс от знания в дадена област. Проверяват умения за приложение на знания, анализ, синтез и оценка. Могат да се разработват и от по 2-3 учащи се, възможна е работа в по-голям екип. Най-времеемки са за

изпълнение – често се дават за домашна работа, но може и на изпит в час. Обикновено се разрешава ползването на помощни материали. Допустимо е поетапно консултиране с преподавателя

Например:

В Молдова от България за две седмици идват ученици с цел да придобият точна представа за българската диаспора в Република Молдова. Вашата задача е да ги разведете из селища, където компактно живеят българите, и да подготвите материали за тяхната материална и духовна култура, за българските традиции и обичаи в диаспората.

1. Подгответе доклади за българската диаспора в РМ, които да включват.
  - географска и историческа справка, обща численост на българите в Молдова и в някои от най-представителните населени места,
  - особености на материалната култура (как са подредени дворовете и къщите, какви занаяти се практикуват, кои са имената на най-прочутите майстори, в кои етнографски музеи може да се видят подробностите от бита на бесарабските българи, какво българско се запазва в съвременния бит и т.н.,
  - особености на духовната култура на бесарабските българи.
2. Изгответе конкретен план-график за провеждане на изследванията.
3. Предайте докладите и план-графика като общ документ от 6-8 стр.

Работете самостоятелно, проверявайте достоверността на информацията си поне в 2 източника, не пишете излишни неща, оформете добре текстовете, за да са ясни и приятни за четене.

Критерии за оценяване на проблемната ситуация

Съдържателни:	Формални:
<ul style="list-style-type: none"> • Степен на изпълнение. • Вярност и точност. • Пълнота и дълбочина на знанията. • Ключови понятия, закони, правила, подходи. • Собствени разсъждения.	<ul style="list-style-type: none"> • Писмена култура – правопис, стил, графично оформление. • Спазване на зададения обем. • Спазване на срока (времето за изпълнение).

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Cadrul de referință al curriculumului național, aprobat prin Ordinul Ministerului Educației, Culturii și Cercetării nr. 432 din 29 mai 2017.
2. Codul Educației al Republicii Moldova, modificat LP138 din 17.06.16, MO184-192/01.07.16 art.401, intrat în vigoare 01.07.16.
3. Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 „Educația-2020”. Publicat: 21.11.2014 în Monitorul Oficial Nr. 345-351
4. Curriculumul de bază.Sistem de competențe pentru învățământul general, 2018,
5. Cadrului European Comun de Referință pentru Limbi, 2018.
6. Guțu, VI. Curriculum educațional. Chișinău: CEP USM, 2014
7. Evaluarea curriculumului național în învățământul general. Studiu. Chișinău: MECC, IȘE, 2018.
8. Bucun, N.; Guțu, VI.; Ghicov, A. [et al.] Evaluarea curriculumului școlar. Ghid metodologic. Chișinău: IȘE, 2017.
9. Rațeeva Elena „Literatura bulgară ca modalitate de educație interculturală (în baza manualelor pentru școlile cu elevi de naționalitatea bulgară)»//Didactica Pro, №2(30) Chișinau 2005
10. Аретов, Н. Писателят далеч от дома (Предварителни размисли за българската възрожденска литература, създавана в емиграция). - Български език и литература, 1997, № 3-4.
11. Базовый куррикулум. Нормативные документы. 1998 г.
12. Базовый куррикулум. Нормативные документы. ИППИ, Кишинэу, 1998 г.
13. Быстрова Е.А., Черкезова М. В., О филологическом образовании в школе. В: „Педагогика“, № 6,1997, с. 43 - 49.
14. Быстрова Е.А., Черкезова М.Ф. О филологическом образовании в школе. В: Педагогика»№6,1997
15. Быстрова, Е., М. Черкезова. О филологическом образовании в школе. - Педагогика, 6. 1997
16. Величко Л.И. Работа над текстом на уроках русского языка. М.,1989
17. Гейхман Л.К. Интерактивное обучение как модель межкультурной коммуникации./Вестник МГУ. Сер.19.Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2003. N3
18. Дамянова, А. Конструктивизмът – новата образователна парадигма? В сп. Български език и литература, № 5, 2005
19. Демирева, К. Интертекстуалност, мултикултурно образование, критическо мислене. В сп. Български език и литература, № 4, 2008
20. Демирева, К. Обучението по български език и литература в Молдова, Български език и литература, София, 2002 №1

21. Демирева, К., Рацеева, Е., Кара, Н. Гид за приложение на курикулума по български език и литература в лицейските класове. Кишинеу, 2007
22. Димитрова, Г. Лингвокултурологията – наука от постнекласическата епоха. Електронно издателствоLiterNet. 2008
23. Димчев Кирил. Обучението по български език като система. София 1998 г.
24. Ивченко П.Ф. Еще раз о редактировании текста. В: РЯШ, №2,1999
25. Кара Н. Български език в Молдова./Българи в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том осми. Велико Търново , 2004.
26. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва, 1997
27. Маслова, В. А. Лингвокультурология. Москва, 2001
28. Милков, Л. Конструктивизмът като образователна идея. Сп. Педагогика, бр. 1, 2006
29. Пахнова Т.М. Текст как основа создания на урока русского языка развивающей речевой среды./Русский язык в школе, 2000. N4.
30. Рацеева Е. Писателят Мишо Хаджийски//Българи в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том осми. Велико Търново , 2004.,с.119-131